

OSMANLI DEVLETİ MALİYESİNİN KURULUŞU VE OSMANLI DEVLETİ İÇ HAZİNESİ

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Osmanlı devleti maliye teşkilâtı Batı Moğolları denilen İlhanî teşkilâtından alınmıştır. Orta Asya'da geniş bir hududa sahip olan Büyük Selçuk İmparatorluğu bütün devlet ve maliye teşkilâtını Samaniler, Gazneliler ve Abbasiye hilâfetinden aldıkları gibi Moğol İmparatorluğu da teşkilâtını ihtiyaca göre ilâvelerle istilâ ettikleri Büyük Selçukî devletin kabul ve tatbik ettikleri teşkilâtından almışlar ve bilhassa istifa (maliye) hususunda mükemmel bir teşkilât vücuda getirmişlerdir.

Büyük Moğol devleti kurulup bunların İslâmiyeti kabullerinden itibaren hattâ biraz daha evvel kurdukları devletin sahasının dörtte üçü İslâm devletleri sahası olması ve kültürün de İslâmî bulunması cihetiyle gelişmiş olan bu İslâmî sahalarda teşkilâtı da İslâm teşkilâtı üzere vücuda getirmeleri tabii olduğundan mali işlerinde de Selçukîlerde olduğu gibi siyakat yazı ve rakamlarını kullanmışlardır.

Moğol devleti genişleyerek Anadolu Selçukî devletini de nüfuzu altına aldığı onüçüncü asrın ortalarından itibaren Orta Anadolu İlhanîlerin yani Batı Moğollarının mali usulleri tatbik edilmeğe başlanmıştır. Bu tebeddülde Anadolu Selçukîleriyle İlhanîlerin teşkilâtları arasında bazı isim değişiklikleriyle beraber esasta bir değişiklik olmamakla beraber, maliye işlerinde bazı farklar olduğu görülmektedir.

Osmanlı devleti kurulurken Orhan Gazi, İlhanîye devletin Batı hududunda onların yüksek hâkimiyetini tanıyan ve İlhanî hazinesine vergi veren küçük bir beylik idi. Orhan Bey'den başka batıdaki beylerden *Uç Beyi* denilen *Karaman*, *Germiyan*, *Hamid*, *Denizli*, *Aydın*, *Eğirdir* beylikleri de vardı. Fotokopisini koyduğumuz eserden anlaşılacağı üzere¹ bunlar da İlhanî hazinesine vergi veriyorlardı.

Ondördüncü asr başlarında Osmanlı Beyliği kurulduğu sırada garp yani Batı Moğol devleti artık son demini yaşıyordu. Batı Ana-

¹ Risale-i Felekiyye (Nur-u Osmaniye Kütüphanesi No. 756).

dolu hududunda yani uc hududunda doğudan başlayan Türk beylikleri İlhanilerin nüfuzu altında buldukları sırada bu devletin idari, malî teşkilâtlarını da devam ettiriyorlardı.

Orhan Gazi'nin İlhanilerin yüksek hâkimiyetlerini kabul ile anlara vergi verdiği hakkında Necmeddin Cüveynî'nin *Risale-i Felekiyye* رسالة فلکیه isimli eserinde malûmat vardır. Buna göre mukataa suretiyle Necmeddin Cüveynî uhdesinde bulunan *Memalik-i Rum* vergisi kısmında uc beylerinden *Karaman, Germiyan, Hamid, Denizli, Orhan, Umur Bey* (Aydın oğlu), *Eğirdir* (Eşref-oğlu) *Kastamonu, Sinop* (Pervane Oğulları) *Gerede, Bolu* (Gerede beylerinin) her sene İlhan hazinesine vergi verdikleri görülmektedir. İşte bu suretle yukarıda ismi kayıtlı Orhan Bey de bu cihetten vergi vermekte idi².

* * *

Orhan Gazi kurulan beyliği tehlikeye düşürmeden metbuu olan İlhanilere karşı itaatli davranıp, bir taraftan da Bizans ülkesinden hududunu genişletmeğe çalışmış ve İlhanilere karşı baş kaldıran Karaman, Eşref, Hamid oğullarının akibetine uğramamıştır. Bilhassa bu ondördüncü asır başlarında İlhanilerin Anadolu valisi olan Emirçoban oğlu Demirtaş, hudut beyleri üzerine yürüyerek Karaman beyliğini işgal etmiş, Eşref Oğlu Süleyman Bey ile Hamid oğlu Felküddin Dünder Bey'i öldürmüş, Afyonkarahisar'a Sahip oğlu üzerine gelerek kaçırmış, Germiyan oğlu üzerine gitmeğe hazırlanmış ise de, İlhanilerin saltanat atabeyi olan babası Emir Çoban'ın katledildiğini haber alınca memleketi bırakarak Mısır'a kaçmıştır. (1327)³.

Emir Çoban oğlu Anadolu Valisi Demirtaş'ın Mısır'a kaçmasından sonra tamamen serbest kalan uç beyleri sikke kestirmişler

² Memaliki'r-rumi'l-mahrusa alâ uhdihî Hâce Necmeddin-i Cüveynî alâ hasbî'l-mukataa ve'z-z'aman... veç-i mezkûr ez mevziî ki zikr miresed hasıl mişaved.. el-ücat Karaman, Evlad-ı Hamid, Tongozlu, Umur Beg Germiyan, Orhan, Gerdebolu, Kastamoniyye, Egirdir, Sinob, Mahdude uc tamam şüd (Risale-i Felekiyye. Ayasofya Kütüphanesi No. 2756).

³ Çoban-oğlu Demirtaş'ın Anadolu valiliği, devlet merkezine karşı serkeşliği, babasının hudutsuz nüfuzuna dayanması, İlhan *Ebu Said Bahadır Han*'ı nüfuzları altına almaları, bir ara isyanı ve babası sâyesinde afvı, Anadolu valiliği, babasının katli üzerine Mısır ve Memlûk devletine ilticası hakkında bk. Belleten sayı: 124.

ve müstakil hareket etmişlerdir. Bu arada Orhan Gazi de *Bursa*'da 727 H., 1327 M. tarihli ilk gümüş sikkesini kestirmiştir.

İlhanilerin son hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın 1335 de çocuk bırakmadan vefatı üzerine bu devlet sona ermiş ve Osmanlı Beyliği tamamen serbest kalmıştır.

Sultan Murad Hüdavendigâr'ın ilk senelerinde (1362-1364) Çandarlı Kara Halil Efendi'nin kadıasker bulunduğu sırada Karamanlı Kara Rüstem ile beraber aşiret usulünü terk ile devlet sistemi kurmağa başladıkları zaman ehemmiyeti malûm olan vergi ve mal defterlerini tabii İlhanilerin استيفا istifa yani maliye teşkilâtından alarak tatbik etmişlerdir ki, bunu İlhanilerin maliyecisi Hamdullah Müstevfî'nin *Nüzhet'ül-kulûb* isimli eserindeki nümune ve Hoca Necmeddin Cüveynî'nin yukarıda adı geçen *Risale-i Felekiyye* adlı eseri ile Osmanlıların maliye defterlerindeki benzerlikten öğreniyoruz⁴.

Osmanlı devleti büyüyüp genişledikçe tabii olarak teşkilâtının da genişlemesi icap ettiğinden mali defterler de ihtiyaca göre sınıflara ayrılıp büyüdüğü halde siyakat yazısı ve siyakat rakamı değişmeyerek beş buçuk asır devam edip ondokuzuncu asırda 1835 de son bulmuştur.

Osmanlı maliyecileri siyakat yazı ve rakamından başka İlhanilerin kullandıkları maliye terimlerini de kabul ile kullanmışlardır. Meselâ *ruzname*, *an-huzane*, *baz teslim*, *baz be-huzane*, *ber-veçh-i mâlikâne*, *der-âmed*, *nâ-furuht*, *resid*, *tahvil*, *muhassıl*, *muhtesib* gibi terimler benimsenerek maliye defterlerinde ve muamelâtta kullanılmıştır. Bu tabir belki Selçukilerde de vardı, fakat anlara ait bizi tatmin edecek bir eser göremediğim için İlhanilerin belgelerinden istifade etmekteyiz.

Osmanlı maliye defterleri ve vesikalarında görülen siyakat yazısını havi evrak beş asır süren maliyemizin en muntazam, en doğru ve en ince kontrollu hilesiz belgeleridir. Bu asırlardaki maliye vesikaları birbirini kontrol eden maliye arşivlerinden süzgeçten geçerek çıkarılan hesaplardır.

Bu izahattan sonra misallere geçelim:

Gerek Selçukilerde ve gerek İlhanilerde ifade tarzı yani devlet muamelâtında tahrir usulü Farsça'dır. Belge Farsça olmakla beraber

⁴ Osmanlı devletinin kuruluşta vergi olarak aldığı maddeler cizye, ganimetten beşte bir, maktu' vergiler ile gümrük ve madenlerdi.

yazı ve rakamlar siyakat harf ve rakamları ile dir. Yazı nev'i şikeste tâlikdir.

Siyakat yazıyı ancak mütehasısı okuyup anlayacağı gibi, siyakat rakamı da Arapça rakamın okunuşundaki harflerden meydana gelmiş olup anı da erbabı anlayabilmektedir. Bu yazı ve rakamın böyle okunamaz olması malî muamelâtı herkesin bilmemesi ve hile yapılmaması içindi.

Osmanlı belgelerinde İlhanîlerin tahrir tarzı üzere olan kayıtlardan muhtelif nümuneleri aşağıya sıralayarak beş asırlık Osmanlı maliyesinden örnekler gösterilmiştir:

*Defter-i mevâcib-i müşahere hâran-ı (aylıklı) Hızâne-i Âmire der-vâcib sene 1013.*⁵ دفتر مواجب مشاهره خواران خزانه عامره در واجب سنه ۱۰۱۲.

Hazret-i Mevlâna Muslihiddin Efendi Hâce-i Hazret-i Pâdişahi-i Âlem-phenâh Halledallahu Hilâfetehu

fi yevm
360

fi sene
7800

Müsvedde-i varidat ve masarifat-ı hızâne-i âmire ammerehu'llah-i teâlâ ilâ yevmi'l-âhire evvel-i nevrûz

El-vâki' fi 13 ca sene 1031 ilâ nevrûz-ı hümayûn sene 1032 Yevmis-sebt fi 13 ca sene 1031 an tahvil Mustafa Macar silâhdaran K 19 fi yevm 55 in cizye-i gebran vilâyet-i Kartine vacib sene 1031 *el-masraf* 511.001 159.945 an zararî kassâbiyye⁶ an kassâbân-i meydan-i yeniçeriyân 351.056 *Teslim-i Mustafa Efendi Emin-i Matbah an beha-yi ganem*

Kapukulu ocaklarından silâhdar bölüğünden olup *Kartine* kazasının cizyesini tahsile memur *Mustafa Dellak* 511.001 akçe tahsil etmiştir. Bu paranın 159.945 akçesi yeniçerilerin meydan kasaplarının zarar-ı ganemi yani et zararî olup meydan kasaplarına verilmiş geri kalan 351.056 akçesi matbah eminine teslim edilmiştir.

Hashâ-i Vezîr-i mükerrerem Mehmed Paşa et-tevkiî evvel-i Mart 1129 müceddeden has tayin ve emîn-i defter daden fermude bâ-telhis ve ferman-ı âlf fi 17 Rebiulâhir sene 1129.

⁵ Başvekâlet arşivi (Kâmil Kepeci defterleri) Küçük ruznamçe No. 3392.

⁶ Yeniçeri ocağının üç akçeden ziyade et parası hükümet tarafından verildiğinden fazla ödenen paraya zarar-ı lâhm denilirdi. Bu hususta fazla bilgi için (Kapukulu Ocakları) isimli eserimizin 254 üncü sayfasındaki nota bakılsın.

Tersane halkına ait yoklama defteri :

Suret-i defter-i cedid-i yoklama-i mevâcib cemaat-ı mezkûrin an kapudan ve kâtiban ve çavuşan ve rüesay-ı azeban ve kayıkcıyan ve bâru tıraşan-ı âmire ve bazı huddam-ı tersane-i mamure ber-mucib-i defter-i yoklama-i vezir-i mükerrem Hazret-i Kapudan Mustafa Paşa yesser'Allahu mâ-yeşa' ve bâ-ferman-ı âlişan defter-i mamulün-bih şüde ve tahrir ve fîma ba'd düsturi'l-amel şüde el-vâki fî gurre-i Muharremü'l-harâm sene 1094 (1692 Ocak).

Mahsul-i rüsûm-i berevât-ı mâliye ve şikâyat-ı ummal mekâtib-i a'mâl ve resm-i tezkere mevâcib-i merdân-ı kılâ' ki be-nişan ve tarih pâşâyân müteallikest ve rüsûm-i berevât-ı elviye ve zeâmet ve timarhâ ve şikâyat-ı divân ki be-nişan-ı nişancıyân müteallikest.

Berevât-ı mâliyye ve şikâyat-ı ummal ve mekâtib-i a'mâl ve resm-i tezkire-i mevâcib-i merdân-ı kuta'ki bâ-nişan-ı paşa müteallikest. An hâmişi aşer Cemaziye'l-âhire sene ihda ve semânine ve semâne mie ve ilâ gâyeti Zilhicce sene hamse ve semânine ve semâne mie ve ilâ gâyeti zilhicce sene hamse ve semânine ve semâne mie on üç kerre yüzbin ve altmış beş bin.

Rüsûm

Berevat-ı elviyye ve zeamet u timarhâ ve şikâyat-ı Divân ki nişan-ı nişancıyân müteallikest an 9 Şaban sene isnâ ve semânine ve semâne mie ilâ gayeti Zilhicce sene hamse ve semânine ve semâne mie yirmi sekiz kerre yüz bin ve doksan bin. ⁷

Cem'i kırk iki kere yüz bin ve elli beş bin

An akça-i bedel-i lağamciyân-ı kaza-i İstanbul ve Üsküdar ve tevâbi'ihâ be-cihet-i mühimmât-ı sefer-i humâyûn ve berâ-yı sene 1062 an yed-i Hasan Efendi Ruznâme-i Sâni. Be-ruznâme-i humâyûn fî 10 Ramazan sene 1061 ⁸.

Temessük olmak üzere işbu suret-i ruznamçedir ki aynıyle nakl olundu ⁹ Baş defterdarın kuyruklu imzası:

M hazine-i Haremeyn-i şerifeyn an akçe-i mâl-i irsâliyye berâ-yı resm-i serbestiyet-i ahâli-i Cezîre-i Mora vâcib sene 1205. İn kader meblâğ an mutasarrıf-ı mukata-i Anapoli ma'a kazâ-i mezbur an cânib-i Ibiş Ağa bermucib-i şurût-i nizâm tahsil iktizâ kerde hâzine-i Haremeyn-i şerifeyn teslim şüde an yed-i Penbe-zâde Teberdar ez-an sebeb be-kalem-i muhâsebe-i Hare-

⁷ Topkapı Sarayı Arşivi 10161/3.

⁸ Topkapı Sarayı arşivi 10285/20.

⁹ Vesikanın son satırı talik kırması olup, yukarı kısmı siyakattir.

*meyn-i şerifeyn kayd ve suret dâde ber-mucib tahvil memhur İbrahim Ağa Ser haseki-i Kâtib-i Ağa-yn Daru's-seâdetu's-şerife 9 Rebirulâhîr 1205*¹⁰

nakdiyye
48

Kuruş
74

Temessük olmak üzere işbu suret-i tahvildir ki aynıyle mahal-
linden nakl olundu¹¹

Defter-i kerestehâ-i mîrî-i kadırgahâ tâbi-i Tersâne-i Âmire an- Kaza-i mezkurîn (İzmit) der-livâ-i Kocaili an-tahrîr-i cedîd-i İbrahim Ağa bâ-fermân-ı âlî ve be-ma'rîfeti şer'-i şerîfel-vâki sene 1107 ber-mucib-i defter-i ma'rîfeti-i Vezir-i mükerrerem Osman Paşa Kâim-mekâm-ı Âstâne-i Sabık.

*An tahvil*¹² *an akçe-i cizye-gîrân vilâyet-i Belgrad-ı Arnavud (Berat) an vâcibi 1060 ma'a-gulâmiyye an-yed-i mimâr ağa 41.897 be-Hızane-i Âmire fî 1 N1.061.*

*Sefîne-i Muslî Reis*¹³

Be-cihet-i tahmül-i şa'îr-i mîrî an iskele-i bender-i Kili ilâ iskele-i Özi an iştırâ-i liva-i Bolu be-mübaşiret-i Hüseyñ Ağa bâ-huccet-i Mevlânâ Musa Kâdî-i kazâ-i bender-i Kili

Kile Şa'îr 3.000 navlun 24.000 beher kile sekiz akçe teslim be-Muslî Çavuş 3.000 navlun 12.000 el-bâki navl. 12.000.

Teslim be-Memi Çavuş ve Ahmed Ser-cebeciyân-ı Kal'a-yi Özi

Ber-mucib-i huccet-i Mevlânâ Ahmed Nâib-i kal'a-i Özi an yed-i Muslî Reis an İskele-i Özi kile Şa'îr

2.535 teslim be-Mehmed Çavuş

465 teslim be-Ahmed an cebet

3.000

İşte nûmunelerini koyduğumuz vesikalarda görüldüğü üzere Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren İlhanîlerin ve onların da Selçukîlerden aldıkları siyakat yazı ve rakamlar ile aynı usulü tatbik etmişlerdir.

¹⁰ Topkapı Sarayı arşivi 10285/40.

¹¹ Son satırın yazısı talik kırmaması, yukarıki beş satır siyakat yazısıdır.

¹² Topkapı Sarayı arşivi 10285/19.

¹³ Topkapı Sarayı Arşivi 10285/30.

İÇ HAZİNE

Osmanlı İmparatorluğu maliyesinde iki büyük hazine vardı. Birisi bütün devlet gelirlerini toplayıp muayyen kanunlarla mahallere veren ve sarf eden Divan-ı Hümayûn Hazinesi, diğeri muayyen kanunlarla toplanarak lüzum ve ihtiyaç halinde maliye hazinesine yardım eden İç İhtiyat hazinesi olup birisinin idare ve mesuliyeti hükümet başkanı ve vezir-i âzamın elinde, ikincisi olan İç Hazinenin idaresi sarayda bulunduğu için HazineDarbaşının emrinde olup, hakikatte ise her iki hazine de âmir-i mutlak olan pâdişaha bağlı idi.

Osmanlı Divan-ı hümayûnundaki maliye hazinesi, pâdişahın vezir-i âzamdaki mühr-ü hümayûnu ile usulü dairesinde başdefterdar tarafından açılır ve kapanırdı. İç hazine ise *hazinedarbaşı*, *hazine kethüdası*'nın emrinde olup en son merci' Pâdişaktı. İşte bu suretle bu iki hazineden vezir-i âzamın emrindeki hazineye *Divan-ı hümayûn hazinesi*, ikincisine *İç hazine* veyahut *Enderun-ı hümayun hazinesi* denilirdi. Divan-ı hümayûn hazinesinin şefi başdefterdardı.

Bab-ı defteri denilen defterdarlık maliye kalemlerinden yani dairelerinden biri de *Masraf-ı şehriyârî* dairesi olup bu kalem, defterdar kapusunda bulunmayıp *Masraf-ı şehriyârî* memuru olanın ayrı olarak bulunduğu dairede idi. Enderun ve bîrunun kayıd ve tezki-releri ve sair masraflarına bu kalem bakar ve muamelelerini yaparak *Başmuhasebe*'ye verirdi. Bundan başka bir de sarayla alâkalı olarak hükümdarın ve ailesinin iâşesine mahsus *Haslar mukataası* dairesi vardı.

Osmanlı devleti maliyesinin en mühim dairelerinden olan *Baş muhasebe kalemi*¹⁴ Enderun ve Has ahur hazinelerindeki bütün eşyanın defterlerini tutardı. Has ahurdaki eşyanın mukayyidi olmak üzere İstabl-ı âmirede *Raht* (At takımı) *hazinedarı* namıyla Baş muhasebeden tayin edilen bir memur bulunup bunun müdürüne *Muhasebe-i evvel* denilirdi.

* * *

¹⁴ Osmanlı Devletinin bütün irad, mukataat ve masraflarının kayıtları Başmuhasebe dairesinde olduğu için Darphane, Matbah, Tersane, Arpa emaneti ve Baruthane ve bunların emsali nüzul emanetleri, Kasab başlık, Bina eminleri hesapları bu kalemde görülür ve icmal olunurdu. Hulâsa olarak Osmanlı Devletinin cemi' umuru, irad ve masrafı Başmuhasebede kayıtlıdır. Darphane, Matbah, Tersane, Arpa eminalikleri, Baruthane, Tophane, Cebehane'nin masarifleri için Başmuhasebecce tayin edilmiş memurları vardı. (Topkapı Sarayı arşivi No. 3208).

Osmanlı sarayı teşkilâtında yukarıdan aşağıya saray hizmetleri için teşkil olunan *Has oda*, *Hazine odası*, *Kiler koğuşu*, *Seferli koğuşu* ve *Büyük ve Küçük odalardan* en mühimmi *Hazine odası* olup Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında kurulmuştur.

Hazine koğuşunun en büyük âmiri Ak hadım ağalarından *İç hazinedar başı* olup belgelerde buna *Ser hâzin-i enderun* veya *Baş hazinedar başı* denilmiştir. Bir de hazinenin muamelâtı ile meşgul olup kayıtlarını tutan ve pâdişaha arzeden *Hazine kethüdası* vardı.

Yine *İç* hazineye bağlı bir de *Hil'at hazinesi* olup buna *Dış enderun hazinesi* adı verilmiştir. Bunun âmiri de *Dış hazinedar başı* olup Sarayda Babü's-saâde'nin hemen dışında eski Divanhane tarafında bulunup kubbeli dört geniş salonlu imiş.

Vezir-i âzam tayin edilen zat ilk defa arza gireceği yani pâdişah tarafından kabul olunacağı zaman *kabanice* denilen bükme sırma işleme abaza yakalı ve sırma düğmeli hil'ati kendisine *Dış hazinedar başı* giydirüp yeni Vezir-i âzam Bâbü's-saâde'den içeri girince kendisini *İç hazinedar başı* karşılayarak arkasından kabaniceyi alup ulûfe (maaş) gününde giydirilen serâser kaplı kürkü giydirdikten sonra anın üzerine *kabaniceyi* giydirir Vezir-i âzam üst üste iki hil'atle huzura girerdi.

Vezir-i âzam huzur-ı hümayûndan çıktuktan sonra üzerindeki kabanice'yi *Dış hazinedar başı* alup hıfzederdi¹⁵.

Bu kayıtlardan sarayda *İç* hazine ve ona bağlı olarak *Dış* hazine diye iki hazine bulunduğu evvelkisinin nakid, mücevherat vesair ağır eşyayı ve dıştaki hazine ise hil'atları ve muhallefat eşyalarını havi olduğu anlaşılıyor.

Tahta çıkan pâdişah cülûsundan onbeş gün sonra veya arzu ettiği zaman merasimle *İç* hazineyi ziyaret edüp¹⁶ Babü's-saâde yanındaki hil'at ve muhallefat hazinesini de gezerdi¹⁷.

¹⁵ Defter-i teşrifat (Topkapı Sarayı Kütüphanesi) No. 3959 Yeni eserler.

¹⁶ Enderunî Atâ Tarihi c 1, s. 198.

¹⁷ Haremeyn-i şerifeyn mukataatından hasıl olan gelirlerin bütün masrafları çıktıktan sonra fazlasının Enderun hazinesine konulması hakkında 1171 H., 1757 M. deki bir irade üzerine "Pâdişah *İç* hazineye azimet ve Bâbü's-saâde tarafından nümayan ve cümle istikbal ve *İç* hazinede ârâste olan taht-ı hümayûn'a vaz'-ı pây-ı ikbal buyurup "kaydından Enderun hazinesinin bir kısmının Bâbü's-saâde yanında bulunduğunu gösteriyor ki teşrifat defteriyle mutabaktır. *Vasf Tarihi* c 1.

Hazine koğuşuyle Hazine-i hümayûn yani İç hazinenin nazırı *Hazinedar başı* bir de muamelâta bakan âmir-i mesul Hazine kethüdası vardı.

İç hazineden çıkan nakit onaltıncı ve onyedinci asırlarda Hazinedar başının müsaadesi yani temessük denilen senediyle hazineden çıkup hazineye girerdi. Onyedinci asrın sonlarına doğru İç hazine nakit cihetinden eridiği için bütün mes'ul âmir Hazine kethüdası bulunmuştur.

Osmanlı imparatorluğunun altın ve gümüş nakdinden başka kıymetli altın ve gümüş mücevherat ve ağır kumaşların envaı, halılar ve bu neviden ağır kıymetli eşya bu İç hazinede bulunurdu. Bu hazinenin alamadığı mücevherli ve çeşitli ziynet eşyaları Has oda bodrum ve ifraz hazinelerine konmuştu.

Enderun'da bu İç hazineden sonra Bodrum hazinesi, Has oda hazinesi, İfraz hazinesi, Çilehane hazinesi gibi İç hazinesinin teferuatından olan hazineler de vardı.

Bodrum Hazinesi :

İç hazine, onyedinci asır başlarına kadar büyük küpler içinde muhtelif sikkelerle sikke çubuklarını muhafaza eden ve daha sonraları da fazla kıymetli eşyalarla doldurulan bir hazine idi. Kanunî Sultan Süleyman doğu seferine giderken bu Bodrum hazinesindeki çubuklardan da götürerek yollarda sikke kestirmişti.

Bodrum hazinesinin altın, gümüş sikkeleri ve çubukları tükendiğinden para cihetinden hazinenin yine kıymetli ve fazla eşyası buraya konarak muhafaza edilmiştir.

İran ve Avusturya seferlerinin bir arada devamı münasebetiyle paraya ihtiyaç hasıl olduğundan, 998 H., ve 1598 M. senesinde Bodrum hazinesi mevcudu aranarak aşağıda miktarı gösterilen sikkeler bulunmuştur¹⁸.

Bodrumdan çıkma, eskiden kalma iyi ve kara akçeden 10 kese.
Merhume Hurrem Sultan vakfı zevayidinden kalan kaba çil akçe yedi kese.

Bodrumdan çıkma kadimî kaba çil akçe otuz bir kese ve ayrıca kaba çil akçe yedi kese.

¹⁸ Topkapı Sarayı Arşivi. Hazine kethüdası defteri No. 2009, varak 4 b.

Yine Bodrum-i mamûreden çıkarılan kaba çil akçe ondokuz kese. Merhum Sultan Selim (ikinci) sancakdan getirüp Bodrum'dan çıkan kaba akçe otuz bir kese.

Daha sonraki tarihlerde (onyedinci asrın ikinci yarısıyla onsekizinci asırda) Bodrum hazinesi anbarlarında bulunan dinî, edebî, tarihî eserlerden başka kıymetli saatler, mütenevvi' altın mamuller, mücevherat, kılınçlar, gaddareler, mücevher buhurdanlar, kâse, tabak mertebanîler, mücevher bardak, mücevher çekmece, mücevher hançer, bıçak, mücevher kuşak, murassa' düğmeler, teberrükât eşyası, mücevher ve sade raht, bısat, eğerler, kalkan ve daha bir hayli kıymetli eşya ile dolu idi. Sene 1013 mah-ı Zilhiccenin fi 28 (1605 Mayıs) Vezir-i âzam ve Serdar-ı Ekrem (Lala) Mehmed Paşa yesser'Allahu mâ yürüdü mâ yeşâ hazretleri Macar seferine teveccüh ve azimet eyledikte bi-marifeti Pâdişah-ı âlempenah hullîdet hilâfetehu sefer-i hümayûn mühimmatı için Hazine-i âmire'de Bodrum-i mamûre kapusu yanında cevahir dolabı altında olan anbarda mevcut olan yedi kese filoriyi Etmekçi zade Başdefterdar Ahmed Efendi taşradan gönderdiği beş kese filoriyi ve merhum İbrahim Paşa'nın evkafı mütevellisi olan Sefer Ağa tahvilinden alınan iki kese filorinin birisi ki cümle on üç kese filori olup vefa etmediğini bu akçeden dahi yedi kese filorilik akçe ki yüz altmış sekiz kese akçe de verilüp cümle kese hesabı üzere yirmi kese filori oldukda Hazinedar başı Osman Ağa hazretlerinin yedinden Kethüday-i bevvan İskender Ağa ile Dış hazinedarı Ali Ağa'ya andan dahi mezkûr Etmekçi zade Ahmed Efendi'ye bî-kusur teslim şüdü¹⁹.

Kise-i kâmil	fazla	Bakiye verilen
61	48.000	8.400.000

Seksen dört yükdür.
168 kise

1128 H., 1716 M. senesinde Sultan Üçüncü Ahmed Enderun hazinesinin müceddeden tahririni emrederek Bodrum hazinesindeki eşyayı çıkarttırup bazılarını öteye beriye ihsan edüp bazılarını da (İfraz hazine) sine vermiştir²⁰.

¹⁹ Topkapı Sarayı Arşivi No. 2009.

²⁰ Topkapı Sarayı Arşivi. 18 numaralı A. B. Hazine kethüdası defteri (iki yüz büyük sayfa iki defter).

1143 ilâ 1155 [1730-1742] senelerine ait Harc-ı hassa ve Hazine kethüdası defterinde Bodrum hazinesinden intihap olunup çıkarılan bir kısım eşya bozulup paraya tahvil edilmiş ve bir kısmı da Enderun hazinesine verilmiştir²¹. Bundan başka Silâhdar ağa ve Has odabaşı taraflarından Bodrum hazinesinden ihraç olunarak irad kaydolunan eşya da görülüyor, bunlar da:

204 elmas ve 402 zümrüt ve 833 yakut ve lâ'l ve inci ile müzeyyen üç çift yastık ve inci işleme büyük zerduz bir adet mak'ad ve âteşi atlas üzerine birer tarafı dokuz sırma dallı ve birer tarafı dokuzar inci dal üzere beher dalında dokuz, yüz yastığı, yedi adet serâser üzere incili iki adet döşek şiltesi.

Beş yüz doksan altı inci ve on beş zümrüt, kadife, zerduz divit cüzdanı, bir adet kırmızı kadife üzere inci ve dokuz zümrüt ve dokuz lâ'l ile müzeyyen bir adet ayna ve bir tarafı altın ve bir tarafı gümüş orta ve küçük lâ'l ve yakut ve zümrüt ile müzeyyen yüz doksan sekiz adet pafta²².

Yine Silâhdar ağa ile Has odabaşı taraflarından Bodrum hazinesinden çıkarılarak irad kaydolunan eşya²³.

İfraz Hazinesi :

Mevcut muhtelif cins sikkelerden ayrılıp, ihtiyaç halinde sarfedilmek üzere hazırlanmış olan meskûkâtı havi olup, burada mevcut altın, gümüş âvanî sonraki asırlarda lüzumu üzerine bir heyet marifetiyle çıkarılarak sikke kesilmek üzere Darphane'ye gönderilirdi.

Daha sonraları hazinenin nakdi kalmayınca muhalledattan kalan ve hediyelerden fazla olanlar ve mücevherattan olarak bu hazineye verilenlerle ifraz hazinesi boş kalmamıştır. Meselâ;

Pâdişahın para darlığı dolayısıyla hazineleri gezerek zaman zaman fazla gördükleri eşyadan bazılarını İç hazineye ve sikke kesmeğe lüzumlu olanları Darphaneye veya bendegândan bazılarını verdikleri gibi icabında bir hazineden diğer hazineye de eşya verirlerdi.

²¹ 19 A Hazine kethüdası harc-ı hassa defteri, varak 31. Bunlar bozulup irada kaydolunmuştur.

²² 19 A Hazine kethüdası harc-ı hassa defteri varak 31

²³ 19 A Hazine kethüdası harc-ı hassa defteri, varak 143

Bunun için onaltı numaralı Hazine kethüdası defterinde görüldüğü üzere Pâdişahın huzuriyle muhalefat eşyası teşhir edilirken hangi eşyanın nereye verileceğini söyler ve o suretle deftere işaret edilir ve satılacaksa alanın ismi işaretlenirdi. İşte bu tevzi' esnasında pâdişahın emriyle bazı eşyanın isminin yanına ifraz yazısıyla o eşya İfraz hazinesine verilirdi. Bu cümleden olarak bir muhalefat defterinde mücevher eşyalardan ikisi, murassa' kuşak, topuz, sancak mushafi, gümüş kemerbend, altın kılıç, Hind işi aynalı iskemle, kuşak, saat, elmaslı yüzük, altın düğme takımı verilmiştir. Bu defterde Pâdişahın görüp İfraz hazinesine ayrılmasını emir buyurduğu birçok kıymetli eşya vardır²⁴.

Çilhane Hazinesi :

Bu hazinede şal, kuşak, entari ve çok kıymetli kumaşlar, hediye olarak gelen eşya ile öd, anber muhafaza edilir. Sultan ve şehzade doğumları sebebiyle takdim edilen hediyeler ve pek değerli muhalefat eşyası bulunurdu. Bu eşyaları havi muntazam defterler bulunmak lâzım ise de, şimdiki halde 1193 H., 1779 M. de tertip edilmiş olan yalnız bir defter gördüm²⁵.

Has Oda Hazinesi :

Enderun'un en yüksek birinci odası olan Has odaya konmuş olan bu hazine sarayın âcil ihtiyacına ilk anda koşmak üzere hazır bulunmuş bir yardımcı idi. Hazinelerin parasız kaldığı bir devirde Dördüncü Sultan Mehmed'in cülûsunda (1058 H., 1648 M.) kapukulu ocaklarında cülûs bahşişi vermek için üç bin seksen kese, Hazine kethüdası emrindeki İç hazineden çıkarılıp verilmiş ise de, yetmediği için bin kese de Has oda hazinesinden çıkarılarak Vezir-i âzama gönderilmişti²⁶.

Sultan İkinci Mustafa'nın fermanıyle Has oda hazinesinde bulunan bir hayli kıymetli kitap ile kılıç, inci düğme, yakut, zümrüd vesair ziynet eşyaları 1109 H., 1697 M.de İç hazineye alındığı gibi²⁷

²⁴ 16 Numaralı Hazine kethüdası Harc-ı hassa defteri sene 1122 varak 39-40 ilâ 51.

²⁵ Topkapı Sarayı Arşivi (Çilhane defteri 2278) *Birinci Abdülhamid* 1774 de hükümdar olunca o tarihten itibaren bir Çilhane defteri tutulmasını emretmiştir. Bu defter 1193 H., 1779 M. senesine kadar tutulmuştur.

²⁶ Naima Tarihi 1058 olayları.

²⁷ Topkapı Sarayı Arşivi 68/8

Birinci Mahmud zamanında (1730-1754) Has oda hazinesinden çıkarılan kılıçlar pâdişahın hatt-ı hümayûniyle münasiplerine verilmiştir²⁸.

Has Ahur Hazinesi :

Bu hazinenin mevcudu hakkında bilgimiz yoktur; yalnız bu hazinede mevcut iken lüzum kalmayarak veya ihtiyaç üzerine dışarı çıkarılacak olan bazı eşyasının bozularak Hazine-i enderun-i hümayûna irad kaydolanmak üzere darü's-saâde ağası vasıtasıyla ihraç edildiğini görüyoruz.

Yakut, zümrüd, paftalı incili eğer, yakut, zümrüd paftalı iki adet incili ve abayili, bir adet kırmızı çuha üzerine incili didik, yanları yakut ve zümrüdlü, incili bir çift rikâb, incili yakut toplu divan rahtı zinciri bir adet.

Bunlardan başka daha altı yedi böyle murassa, eğer, raht, zincir, altın kaplama rikâb ve altın kaplama palan vardır. Bunlar bozularak irad kaydedilmiştir. Eşyaların böyle bozularak paraya çevrilmesi, borca verilmesi, harpler sebebiyle hazinede para kalmamasındandır.

* * *

Hazine-i hümayûn kethüdasının nezaretindeki Hazine-i hümayûn kısmına ait en mühim defter-i harc-ı hassa-i hümayûn varidat ve sarfiyat defterleri ile *Cib-i hümayûn* defterleridir.

Harc-ı hassa defteri her aya mahsus ayrı ayrı yapılan sarfiyatı ve o aylardaki varidatı göstermesi itibariyle mühimdir. Her ay Hazine kethüdası tarafından pâdişaha takdim edilen bu defterlere baktığı zaman bir ay içindeki gelir, gider kalem kalem görülmektedir:

Cib-i Hümayûn Hazinesi :

Harem-i hümayûn hazinesi de denilen Cib-i hümayûn hazinesi sirkâtibinin nezareti altında idi. Daimî ve zuhurata tâbi iki türlü geliri vardı.

Her ay Divan-ı hümayûndan Pâdişahın cep harçlığı olarak bir kese kâmil çil ellibin akçe alınması kanundu²⁹. Pâdişaha bizzat günlük

²⁸ Hazine kethüdası defteri No. 64.

²⁹ 1032 H., 1622 M. senesi Muharreminde Divan-ı hümayûndan cib-i hümayûn için bir kese beş bin kuruş geldi. Mah-ı Rebiulâhırın Onuncu Salı günü

sarfetmek üzere verilecek para miktarı on bin, on iki bin, on altı bin gibi değişik olurdu. Verilen para (akçe) üç renkli (se renk) keseye konurdu ³⁰.

Padişahın cîb-i hümayûn gelirlerinden malikâneler ile pâdişah hasları başta gelirdi. Daha sonra *İstanbul* ve *Edirne* bostancı başlarının mahsulattan toplayup takdim ettikleri hasılât-ı safî ³¹ ve İstabl-ı âmire-i evvele tâbi havass-ı hümayûn mahsulünden ber-vechi maktu' rikâbiye olarak gelen on bin kuruş ³², Voynuk denilen saray çayır-ları hizmetinde bulunan sınıftan alınan vergi ve kapukulu ocakları beytül-mali ³³, baltalık ve ormanların gelirleri, cîb-i hümayûn hazinesi tarafından idare olunan mukataat ³⁴, valilerin tayin ve mukarrerleri (ibka câizesi ve müjdegânu), Darphane faizleri ³⁵, her sene Mısır

Defterdar Baki Paşa zamanında Divan'dan cîb-i hümayûn namına İç hazineye bir kese akçe gelmiştir. Nakdiye 5000 (Cîb-i hümayûn ve Harc-ı hassa defteri 1027 No. 73 s. 13).

³⁰ Fî 1 Rebiülâhır 1003 (14 Aralık 1594) Eğri seferine giderken saadetlü pâdişahın mübarek ceplerine vaz'olunmak için kanun üzere on altı bin akçe konmak lâzım gelüp çıkmayup on beş bin akçe vaz'olunup Dülbend gulâmına Gügüm başı yediyle teslim. (Harc-ı hassa-hazine kethüdası defteri 2009). 7 Cemaziyü'l-evvel, cîb-i hümayûn için se-renk (üç renkli) keseye on dört bin akçe vaz'olunup Dülbend gulâmına teslim şüid.

³¹ 1170 H., 1756 M. senesinde *Edirne* Bostancı başısı, *Edirne* Sarayı bahçesi mahsulü olarak 3333 kuruş getirmiş, *İstanbul* Bostancı başısı da *İstanbul* Sarayı Hadika-i hassa mahsulünden onbir kese ellibir kuruş takdim etmiştir.

³² 1159 H., 1746 M. senesine mahsup istabl-ı âmire-i evvele tâbi' Havass-ı hümayûn koruları mahsulünden ber-veç-i rikâbiye-i hümayûn cîb-i hümayûn akçesi olmak üzere Mirahor-i evvel Durak Bey tarafından gelen on bin kuruş. (24 numaralı Hazine kethüdası defteri varak 8).

³³ Yeniçeri ocağı beytülmalinin geldiği hakkında hazine kethüdasının arızası:

Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa tahsilinden beytülmal akçesi olmak üzere beher kesesi beşer yüz kuruş hesabı üzere kırk beş kese akçe gelüp dahil-i hazine-i Enderun olmuştur. İrada kaydolunmak bâbında emrû ferman. Sene 1119, Şaban 1702 Ocak.

³⁴ *Avlonya* sancağında, Paşa sancağında ve Sofya kazasında, Nefs-i Hacı *Kararman*, *Köstendil* sancağında *Töyran* Paşa sancağında *Kesriye* ve tevabii, *Sofya Şehirköy*, *Aksaray* sancağında *İshaklu* ve tevabii mukataaları ve bedel-i iltizamları.

Halen Bağdad ve Basra Valisi Vezir-i mükerrrem Ali Paşa tarafından tuğ-ı hümayûn câizesi olmak üzere gelen 22500 kuruş kese hesabıyla kırk beş kese (Hazine kethüdası veya Harc-ı hassa defteri 2178).

³⁵ 1139 Şevvalinde (1747 Mayıs) 2764 kuruş darphane faizi: Zikrolunan iki bin yedi yüz altmış dört kuruş cîb-i hümayûn-u şehriyari olmak üzere tamamen Enderun-ı hümayûn hazinesine teslim olunup işbu ilmühaber kamesi yazıldı.

irsaliyesi adıyla bir heyetle Mısır'dan gelen ceb harçlığı ve bu irsaliye ile beraber gönderilen mal-ı küşûfiye denilen memuriyet alanlardan alınan para³⁶, Haremeyn-i şerifeyn evkafı fazlası³⁷, Darphane nazretindeki madenlerin varidatı³⁸, muhallefat ve musadere gelirleri, tevliyeti padişaha âit yedi vakıftan gelen zevaid akçesi olarak gelüp darü's-saâde ağası tarafından takdim edilen rikâbiye³⁹, Yeni il Türkmanı mukataa malından gelen para⁴⁰, babüs'saâde ağasıyla saray ağasının nezaretlerindeki vakıfların rikâbiyesi⁴¹, Eflak ve Buğdan (onyedinci asırda Erdil) voyvodalarının vergi-

Selh-i 1139 ve yine 1176 Muharrem 1762 Temmuz "beray-i cıyb-i hümayûn şehri-i mezbur aylığı olmak üzere darphane-i âmire faizinden Harc-ı hassa defterine irad kaydolunan 812 kuruş kese hesabıyla onaltı kese küsur Hazine kethüdası defteri. Darphaneden her ay zolata veya kuruş faizi olarak cıyb-i hümayûn için verilen para Darphane emini tarafından Enderun hazinesine yatırılırdı. (Başvekkâlet Arşivi. Cevdet -Saray 293, 294, 2105 ve Topkapı Sarayı Arşivi 24 numaralı Hazine kethüdası defteri varak 9 ve 819 ve diğer Harc-ı hassa defterleri).

³⁶ Mısır'da vazife alan kâşif denilen kaza ve nahiye müdürleri tarafından Mısır valisine resmî olarak verilen para Mısır irsaliyesi ile beraber gönderilirdi. Mısır irsaliyesi 1156 H., 1733 M. de 207393 kuruş idi.

³⁷ Vech-i tahrir-i huruf oldur ki-1133 H., 1720 M. senesi rikâbiyesi yirmi kese ve 1134 H., 1721 M. rikâbiyesi yirmi kese ki beher kesesi beşer yüz kuruş hesabı üzere mecmuu yalnız kırk keselik zolata hâlâ Darü's-saâde-i Şerife Ağası El-hac Beşir Ağa hazretleri tarafından gelüp dahil-i hazine-i Enderun olmuştur. (Topkapı Sarayı Arşivi 2714 B defteri).

³⁸ Ergani, Gümüşhane, Südde kapısı madenleri darphane sermayesiyle işletilüp hesaplarından alınan faiz cıyb-i hümayûna mahsustu.

³⁹ 1158 H., 1745 M. senesine mahsup sultan-ı zaman hazretlerine şart kılınan yedi adet evkaftan beray-ı tevliyyet Darü's-saâde Ağası El-hac Beşir Ağa tarafından gelen 2106 kuruş (18 numaralı Hazine kethüdası defteri varak 102).

⁴⁰ Yeni il Türkmandan gelen para darü's-saâde ağası vasıtasıyla Enderun hazinesine teslim olunurdu. Meselâ 1160 H., 1747 M. senesine mahsup Yeni il Türkmanı mukataatı malı beray-ı cıyb-i hümayûn-ı atik hâlâ darü's-saâde ağası tarafından gelen 27500 kuruş. Topkapı Sarayı Arşivi No. 2714 A. ve Harc-ı hassa diğer defterlerinde de aynıdır.

⁴¹ 1159 H., 1746 M. senesine mahsup evkaf zevaid akçesinden rikâbiye-i hümayûn akçesi olarak gelen 10000 (onbin) kuruş Babü's-saâde Ağası İbrahim Ağa tarafından ve 1000 (bin kuruş) Saray ağası Ali Ağa tarafından (Topkapı Sarayı Arşivi 24 numaralı Harc-ı hassa defteri varak 31).

leri ⁴² ve bazı vilâyet ve sancakların bazı el işleri, mahsulleri ⁴³ ve meyveleri de pâdişahın ceb harçlığı listesinde dahil gelirdendi.

* * *

Harc-ı hassa ve cîb-i hümayûn defterleri her ay hazine kethüdası tarafından padişaha takdim edilir ve mevcutları masrafa kaydolunurdu. 1117 numaralı Harc-ı hassa (*Masraf-ı hümayûn*) defteri bu cümledendir.

Cîb-i hümayûn aylığını teşkil eden bu defterler her aya mahsus gelir ve gideri göstermektedir. Pâdişahın şahsına ait in'am ve ihsanları bu cîb-i hümayûn hazinesinden yapılırdı. Mutad-ı kadim üzere her ay divan-ı hümayûndan cep harçlığı için verilen bir kese çil akçe pâdişahın bahçeye çıkışında veya binişe gidişinde Silâhdar ve Çuhadar ağalara verilüp masrafı harc-ı hassa defterine kaydolunurdu ⁴⁴.

Kanun üzere çuhadar'ın kesesine konan iki bin ve silâhdar'ın kesesine konan bin akçe pâdişah'a takdim edilen bir hediye karşılığı veya herhangi bir suretle pâdişah'ın ihsanı mukabili atıyye olup bunların şahıslarına ait para değildi. Yine cuma günleri camie gidiş ve gezmek için yapılan ve *biniş* adı verilen gezilerde *çanta-i*

⁴² Eflak ve Boğdan voyvodalarının tayin ve ibka câizeleri için Harc-ı hassa defterlerinde verdikleri para kalem kalem gösterilmiştir. 24 numaralı defterde 1160 H., 1747 M. senesinde irad kaydolunan voyvodaların câizeleri gösterilmiştir. Keza Hazine kethüdası defteri (Harc-ı hassa numara 2175, varak 408).

⁴³ Cîb-i Hümayûn ve harc-ı hassa defteri 1027 de başlar. Varak 73 b vesika arasında 9588 numaralı defterde şu kayıt vardır: "Her ay divan-ı hümayûndan pâdişah-ı âlempenah hazretlerinin cîby-i hümayûn harcı için bir kese kâmil elli bin akçe alınması kanundur. Has bahçeye nüzul buyuruldukda yani harem dairesinden çıktuktan sonra çuhadar ağa'nın kesesine bin akçe vaz'olunur ve av ve biniş oldukda çuhadarın kesesine iki bin akçe ve silâhdarın kesesine bin akçe vaz' olunmak kanundur ve cuma namazına teveccüh buyurduklarında tezkere sunan fukaraya iki bin akçeden verilmesi kanundur (Defter 9588).

⁴⁴ Mutad üzere her sene Kareferye ve Selânik taraflarından hamam takımı avaidi:

<i>Havlu gömlek</i>	<i>Havlu silecek</i>	<i>Havlu döşeme</i>	<i>Havlu abdest makraması</i>
2	2	3	18 çift
<i>Havlu ayak makraması</i>	<i>Peştimal</i>		
8 çift	7 çift		

(24 numaralı Hazine kethüdası defteri, varak 31 ve 38).

hümayun denilen ve çantacı tarafından taşınan çantaya *cib-i hümayûn* akçesinden iki bin akçe konur, pâdişahın Cuma namazı çıkışında ve bir yere gidişinde yollarda rastlanan fakirlere tasadduk olunurdu ⁴⁵.

* * *

İç hazinenin tarifinde bu hazinenin vazifesi ve işinin teferruatı hakkında bilgi verildi. Bizce pek mühim olan İç hazine ile Dış hazine (Maliye hazinesi) arasındaki münasebeti izah olunduğundan burada mevzuumuz olan bu münasebeti göstermektedir.

Dış hazinenin ihtiyaçtan fazla olan varidatı sarayda Enderun hazinesi de denilen İç hazinede muhafaza edilirdi. Osmanlı devletin kuruluşundan itibaren fütuhatla elde ettiği altın ve gümüş veya o ayardaki eşya ve mücevherat ile zengin bir hazineye sahip olduğu görülmüştür. Gerçi Timurlenk sarsıntısı ve fetret devri hariç kendisini topladıktan sonra fütuhatla ganaim-i emvâl denilen fütuhat zenginliği ile malî durumu artmıştır.

Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren hududu oldukça genişleyen devlet, birtakım askerî teşkilât ve yeni ilâvelerle paraca bir az sıkıntı çekmişti; çünkü hums-i ganâim ile açığı kapayamadığı için gayr-ı mukannen olan bu gelire güvenilemezdi. Devletin bütçesi olmayup durumu masrafiyle ölçülemiyordu. Bununla beraber, fütuhat ve mal-i ganâime güvenilerek devlet faaliyetini durduramıyordu. İşte Yavuz Sultan Selim'in ve Kanunî Sultan Süleyman'ın fütuhatları hazineyi doldurmuş, hükümet fazla malı koyacak yeni hazineler bulmağa mecbur olmuş idi; fakat bu zenginlik memleket zenginliği yani, iktisadî ve ticarî zenginlik olmayup her an itimatla beklenir bir zenginlik değildi. Nitekim, İran ve Nemçe (Avusturya) ile uzun seneler devam eden muharebelerde fütuhatla mâl-i ganâim olarak iddihar edilen hazinelere başvurulmuştu. Celâlî eşkıyası ve bir kısım köylünün ziraati terk ile çift bozması yüzünden maliye hazinesi muayyen gelirlerinden de mahrum kalmış olduğundan sarayda İç hazinedeki biriktirilmiş paraya müracaat edilmişti.

İşte bu yüzden İran ve Nemçe muharebeleri için onaltıncı asır sonu ve onyedinci asır başlarında muhtelif tarihlerde İç hazineden istikraz edildiğine dair olan kısma geçmeden evvel Celâlî eş-

⁴⁵ İn'am defteri (Dördüncü Mehmed zamanı) aynı No. 9588.

kiyasının tehlikesi hakkında vezir-i âzamın padişah'a arızasını gösterelim:

Devletin memleket içinde belini büken Celâlî şekaveti yüzünden tahsilât yapılamayarak büyük sıkıntı vardı. Tahsildarlar vasıtasıyla elde edilen para asayişsizlik yüzünden *İstanbul*'a gelemeyüp bazı vilâyet merkezlerinde, kalelerde muhafaza altına alınmıştı. Bu darlık sebebiyle hükümet kapukulu ocaklarının maaşlarını veremeyerek tahsil edilmiş olan para gelir gelmez ödenmek şartıyla vezir-i âzam ve baş defterdar'ın imzalı senetleriyle İç hazineden para istenmişti.

Hükümet İç hazineden aldığı borç parayı tahsil parası gelince ödemiş ise de memleket durumu henüz düzelmediğinden yine darlığa düşmüş ve bu defa yine İç hazineden para istemek üzere vezir-i âzam sureti aşağıdaki arıza ile pâdişaha başvurmuştu ⁴⁶.

Saadetlu Pâdişahım,

Bu âne değin dikkat ve ihtimam olunub işbu mevacibe üç yüz yirmi üç yük akçe tahsil edilüb Celâlî havfinden gelüb yetişmeğe mecal olmayub her biri bir kalede kalduğın tahsil memuru olan havaleleri gelüb haber vermişlerdir. Sene-i sabıkada Haleb hazinesinden mevacibe gelerek hazine yetişmediğinden İç hazineden karz verilüb hazine geldikde eda olunmuş idi. Hâlâ bu mevacibde cümle kul taifesi عيد شريف 'ıyd-i şerif mevacibi olmakla usret çekilüb bi't-temam verilmek lâzım gelmekle İç hazineden bu miktar akçe berveçh-i karz verilüb hazine geldikde gerü eda olunmak üzere ihsan ve inayet buyrulmak bâbında emr ü ferman saadetlü Pâdişahımındır.

Hâlâ Mısır hazinesi dahi Celâlî havfinden gelmemiştir. Malûm-ı hümayınları ola.

İşte bu yüzden İran ve Nemçe muharebeleri için onaltıncı asır sonu ve onyedinci asır başlarında muhtelif tarihlerde İç hazineden istikraz edildiğine dair suretlerini aşağıya sıraladığım borç senetleri görülüyor.

Enderun hazinesi yani İç hazineden alınan bu paralar vezir-i âzam eğer yoksa vekili ve başdefterdar'ın imzalarıyla alınır, durum düzelince Dış hazinede fazla para varsa borç ödenirdi.

Osmanlı devletinde onyedinci asır ortalarına doğru malî muvazene Dördüncü Murad (1623-1640) zamanında biraz düzelmeğe

⁴⁶ Topkapı Sarayı Arşivi 10758. vezir-i âzamın bu arızası tahminen Sultan Üçüncü Mehmed zamanında 1595-1603 tarihleri içinde olmalı. Çünkü Celâ-lilerin en faal ve azılı devri o tarihlerde idi.

başlamıştır. Çünkü Sultan Murad hükümdar olduğu zaman ocaklara cülûs bahşisi vermek için saraydaki bazı altın, gümüş eşya darphaneye gönderilerek paraya çevrildikten sonra bahşiş verilebilmiş olup, bu durumu öğrenen Sultan Murad mümkün olduğu kadar tasarruf etmişti.

Dördüncü Mehmed cülûs ettiği zaman cülûs bahşisi parası yetmediği için Has oda hazinesindeki odadan alınan para ile ocakların bahşisi tamamlanmıştı.

Vezir-i âzam Tarhuncu Ahmed Paşa devletin malî gelir ve giderini mevcut defterler üzerinden tetkikat yaparak hastalığı bulup icraata başlamış ise de, kazançlarına hanel gelenlerin Paşa aleyhinde hareketi neticesinde hayatını kaybetmiştir (1653). (Tarhuncu lâyhası) diye meşhur olan bütçe Osmanlı devletinin o zamanki gelir ve giderini meydana koyması itibariyle pek mühimdir.

Ahmed Paşa merhum, dokuz aylık sadr-ı âzamlığı zamanında bütçeyi tertip ile israfatı önlemesi sayesinde kısa müdette boşalan İç hazineye altı bin nakit de koymuştur⁴⁷. Ahmed Paşa'nın katlinden sonra malî müvazene bozularak meydan yine vurgunculara kaldı, durum günden güne fenaya gidiyordu. 1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın sadr-ı âzam olması, devlet işlerini takip ile devlet hazinesinden açıktan para alanların ellerini kesmesi, küstahları katlettirmesi neticesinde malî hazine muvazeneli gitmeğe başladı. Bundan sonra malî hazine muvazeneli gittiği için bu tarihten itibaren hükümet İç hazineden istikraz etmemiştir. Daha sonraki tarihlerde İç hazineden para alındığına dair bir belge görmedim; zaten onyedinci asır sonuyla onsekizinci asır başında dört devletle (Nemçe, Lehistan, Rusya, Venedik) onaltı sene süren (1682-1699) büyük muharebe ile *Karlofça* ve daha sonra 1718 *Pasarofça* ve anı müteakip 1739 *Belgrad* ve 1774 *Kaynarca* muahedeleri ile nihayet bulan harplerde büyük masraflara düşen devlet, mevcudunu sarfdan başka parasızlık yüzünden Sarayda mevcut altın ve gümüş evaniyi ya Darphaneye yollayup para kestirmiş veya bazı eşyayı da sattırmıştır. İşte bu sebeple İç hazineden Dış hazineye takriben 1682 tarihinden itibaren yardım yolu kapanmıştır⁴⁸.

⁴⁷ Tekâlif Kavaidi (Abdurrahman Vefik) c 1, s. 223.

⁴⁸ Patrona Halil isyanı ve Birinci Mahmud'un hükümdar olması sırasında ocaklıya cülûs bahşisi verilirken Maliye hazinesinden para çıkmakla beraber yetmemesi üzerine maktul Vezir-i âzam Nevşehirli İbrahim Paşa ile Kethüda Mehmed ve Kaymak Mustafa Paşa muhalefatlarından toplanan 29530 kesenin ilâvesiyle tamamlanmıştır. (Mur'î-t-tevarih 1143 vekayii).

Dış yani, Maliye hazinesinin ihtiyacı nedeniyle Enderun hazinesinden (İç hazineden) yardım isteneceği zaman vezir-i âzam sarfedeceği yeri göstermek suretiyle lüzumu kadar para isterdi. Bu istek Pâdişah'a arzolanarak matlubu olan nakdî yardım yapılırdı. Buna dair vezir-i âzam veya vekili ile baş defterdarın senetleriyle istenilen parayı kendilerine İç hazineden çıkarıp baş hazinedar-başıya imzalı makbuz verirdilerdi.

*İç hazineden muharebe levazımâtı için Rumeli kaleleri efradına verilen maaş*⁴⁹.

Nakdiye fî ellibin
K e s e
227

Hasene fî onbin
K e s e
10

Kuruş fî ellibin
K e s e
13

Zikrolunan akçe ve altın (hasene) ve kuruş ikiyüz bin altın olup hâlâ *Belgrad* canbinde serdar olan Mehmed Paşa hazretlerine irsal olundu. Tahriren fî 11 Ramazanü'l-mübarek sene 1011 (1603 Şubat)

Bu senedin altında vezir-âzam ile baş derfterdarın imzaları vardır.

İran ve Nemçe muharebeleri sebebiyle İç hazineden Dış hazineye Anadolu ve Rumeli sefer mühimmâtı için 1011 senesi 23 Zilhicceden Zilhicce sonuna kadar (1603 Haziran) teslim edilen mühimmat için verilen senet⁵⁰.

Teslim be- hazine-i bîrûn an huzâne-i enderun be-ciheti mühimmât-ı sefer-i Rumeli ve Anadolu el-vâki' fî 23 Zî'l-hicce ve fî selh-i (sonu) Zî'l-hicce sene 1011.

Hasene dörtyüz bin sikke
Defâ el-vâki' fî 23 Zî'l-hicce
sene 1011
Hasene iki yüz bin
surre 20
Minha

Def'a el-vâki' fî selh-i
Zî'l-hicce sene 1011
hasene iki yüz bin
*surre 20*⁵¹

Be-sefer-i Hümayûn-ı
Rum ili hasene üç yüz bin

Be-sefer-i Hümayûn-ı
Anadolu hasene iki yüz bin

⁴⁹ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/1 rakamlar siyakat.

⁵⁰ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/2

⁵¹ Surre, akçe, para kesesi demektir.

Saadetlü pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfete-hu hazretlerinin İç hazine-i âmirelerinden sefer-i hümayûn için tayin olunan beşyüz bin altından yüzbin altın hâlâ Taşra hazinesi âmirelerine teslim olunmağın işbu temessük tahrir olundu. El-vâki'; fi 22 Muharrem sene 1018 (1609)⁵².

Bu vesika Vezir-i âzam Kuyucu Murad Paşa'nın İran seferine hareketi esnasında tertip edilerek kendisi bizzat sefere gideceği için İç hazineden aldığı beşyüz bin altının yüzbinini Maliye hazinesine bırakarak dörtyüz bin altını beraberinde götürmüştür.

Dış maliye hazinesindeki darlık sebebiyle kapukulu ocaklarının Reşen رشن (Recep, Şaban, Ramazan) mevacibi için İç hazineden 1020 H., 1611 M. de yüzbin altın alınarak mukabilinde Enderun'da Hazinedarbaşı'ya senet verilmiştir⁵³.

Saadetlü pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfete-hu hazretlerinin İç hazinêi âmirelerinden kul taifesinin reşen bin yirmi mevacibleri için on kese altın ki her kesesi onar binden yüzbin sikke-i hasene olur, Taşra hazinêi âmirelerine teslim olunduğuna Baş hazinedarbaşı Mehmed Ağa hazretleri temessük taleb etmeğın tahrir olundu.

El-vâk'i fi 21 Ramazan sene 1020.

§

Üç imzalı senedde ortadaki imzanın Başdefterdar Etmekçi-zade Ahmed Paşa'nın olması muhtemeldir.

Macaristan'daki Budin ve Eğre (Eğri) ve Kanije ve Tameşvar ve tevabi'i kaleleri efradının mevacibleri için Enderun hazinesinden (İç hazineden) kırkbin filori gönderilmesi hakkında 1025 Rebiulevvel (1612 Mayıs) tarihli iki imzalı sened⁵⁴.

Saadetlü Pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfete-hu hazretlerinin İç hazine-i âmirelerinden Engürüs serhaddinde vâki' Budin ve Eğre ve Kanije ve Tameşvar ve tevabi'i kaleleri neferatı mevacibleri için kırk bin sikke-i filori ihrac olunub serhadd-i mansureye irsal olunmağın Baş hazinedarbaşı Mehmed Ağa hazretleri temessük taleb etmeğın tahrir olundu fi 11 Rebiulevvel sene 1024.

⁵² Topkapı Sarayı Arşivi 3168/4

⁵³ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/16

⁵⁴ Topkapı Sarayı Arşivi 9894

1021 ca 1612 Temmuz Kapukulu ocaklarının 1021 senesi *Masar* (Muharrem, Safer, Rebiulevvel) mevaciplerinin (maaşlarının) itası hakkında İç hazineden Dış hazineye ikiyüzelli bin altın verilerek buna mukabil bir imzalı şu senet alınmıştır ⁵⁵.

Saadetlü pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfetehu hazretlerinin İç hazine-i âmirelerinden kul taifesinin masar sene bin yirmi bir mevacibleri için yirmi beş kese altın ki onar binden ikiyüz elli bin altın Taşra hazine-i âmirelerine teslim olduğuna Baş hazinedarbaşı Mehmed Ağa hazretleri temessük taleb etmeğin tahrir olundu. El-vâki' fi yirmi bir Cemaziyü'l-evvel sene 1021.

§

1026 H., 1617 M. senesinde kapukulu ocaklarının *Reşen* (Receb, Şaban ve Ramazan) mevacibi İç hazineden ödünç olarak beher kesesi onar bin altın olmak üzere kırk bin altın alınıp mukabilinde İç hazinedarbaşı Osman Ağa'ya iki imzalı sened verilmiştir ⁵⁶.

Saadetlü pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfetehu hazretlerinin İç hazine-i âmirelerinden ber-veçh-i karz reşen mevacibi için dört kese altın ki beher kesesi onar bin altın hesabı üzere kırk bin sikke altın eder. Hâlâ Kapucular kethüdası İdris Ağa yediyle Taşra hazine-i âmirelerine teslim olduğuna İç hazinedarbaşı Osman Ağa hazretleri temessük taleb eylemeğin tahrir olundu. El-vâki' fi Yirmi İki Ramazanü'l-mübarek sene Bin Yirmi Altı.

§

Sultan Birinci Ahmed vefat ederek yerine Fatih Sultan Mehmed'in kanununa aykırı olarak oğlu hükümdar yapılmayup kardeşi Sultan Mustafa hükümdar yapılmıştı (1026 Zilhicce 1617 M.).

Yeni hükümdarın cülûs bahşîşi için İç hazineden her kesesi onar bin altın olmak üzere bir milyon altın Dış hazineye verilerek mukabilinde aşağıdaki iki imzalı sened alınmıştır ⁵⁷.

⁵⁵ Topkapı Sarayı Arşivi No. 1124

⁵⁶ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/10 mevacic için İç hazineden verilen para hükümetin şöyle böyle tedarik etmiş olup noksan kalan miktarı tamamlayan yarıdır.

⁵⁷ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/11

Saadetlâ pâdişah hullidet hilâfeteu hazretleri cülûs-u hümayûnları in'amları için İç hazine-i âmirelerinden yüz kese altın ki her kesesi onar bin hesabı üzere on kere yüz bin altın eder. Hâlâ asitane-i saâdette Çavuş başı olan Mehmed Ağa yediyle Taşra hazine-i âmirelerine teslim olduğundan hâlâ İç hazinedarbaşı Osman Ağa temessük taleb eylemeğın tahrir olundu. Fî Dört Zilhicce sene Bin Yirmi Altı.

§

Şark (İran) seferine memur olan askerlerin mevacic ve mühimmatına sarfedilmek üzere İç hazineden ikiyüz kırk yük akçenin Dış hazineye verilmesi hakkında 1027 Rebiulâhır 1618 Nisan tarihli İç hazinedarbaşı'ya verilen iki imzalı sened ⁵⁸.

Saadetlâ pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfeteu hazretleri İç hazine-i âmirelerinden Şark seferine memur olan kullar mevacicleri ve mühimmat-ı sâire için ikiyüz kırk yük akçe verüp hâlâ Çavuşbaşı Mehmed Ağa yediyle Taşra hazine-i âmirelerine teslim olduğuna İç hazinedarbaşı Osman Ağa hazretleri temessük taleb eylemeğın tahrir olundu. Fî Yirmi Sekiz Rebiulâhır sene Bin Yirmi Yedi.

Dış hazinenin ihtiyacına mebni İç hazineden yardım yapılması hakkında ve bir def'a mirî levazımı için 11 ve 12 Safer 1028 (1619 M.) tarihleriyle verilen paranın üç imzalı olarak senetleri ⁵⁹.

Saadetlâ pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfeteu hazretlerinin İç hazine-i âmirelerinden mühimmat-ı hazine için yirmi yük ⁶⁰ akçe verüp halen Sadr-ı âzam hazretlerinin Kapucubaşısı Yusuf Ağa yediyle Taşra hazine-i âmirelerine teslim olduğuna İç hazinedarbaşı Osman Ağa hazretleri temessük taleb eylemeğın tahrir olundu. Fî On Bir Safer sene Bin Yirmi Sekiz.

Ve bir def'a dahi mühimmat-ı mirî için on beş yük akçe verüp veçh-i meşruh üzere tahrir olundu. Fî on Safer sene Bin Yirmi Sekiz.

§

Tersane-i âmire ihtiyacı için İç hazineden Dış hazineye yetmiş altı yük akçe verilerek üç imza ile alman 1031 Rebiulâhır (1622 Şubat) tarihli senet ⁶¹.

⁵⁸ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/7

⁵⁹ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/13

⁶⁰ Osmanlı maliyesinde yüzbin akçe bir yükür.

⁶¹ Topkapı Sarayı Arşivi 10129/7

Saadetlü pâdişah-ı âlempenah hullidet hilâfetehu hazretleri İç hazine-i âmirelerinden tersane-i âmire mühimmatı için yüz doksan üç kese ve her kesesi ellışerbin akçe yetmişaltı yük ve ellibin akçe olur. Taşra hazine-i âmirelerine teslim olunduğuna İç hazinedarbaşı hazretleri temessük taleb eylemeğin tahrir olundu tahriren fi Gurre-i Rebiu lâhrsene Bin Otuz Bir.

Dış maliye hazinesinden sikke tashihi sebebiyle İç hazineye iki def'ada yüzaltmış yük akçe gönderilerek imzalı senet alınmıştır. 1028 H., 1619 M.⁶².

Veğh-i tahrir-i huruf oldur ki tashih-i sikke akçesinden bu âne kadar hazine-i Enderun'a saadetlü ve izzetlü Hazinedarbaşı Osman Ağa hazretleri yediyle yüz otuz beş yük akçe teslim olunmuş idi. Hâlâ mübarek Zî'l-kadenin onikinci günü yirmibeş yük akçe dahi teslim olmağın cem'an yüzaltmış yük akçe olur. İlâm olunmak için işbu tezkire verildi. Tahriren el-vâki' fi't-tarihe'l-mezbur sene 1028.

Yine aynı suretle tashih-i sikke akçesinden olarak Enderun-ı hümayûn İç hazinesine iki defada yüzseksen dokuz yük ve elli bin akçe teslim olunduğuna dair vezir-i âzam veya defterdar'ın kuyruklu imzast vardır. Evvelki vesikada da aynı imza vardır⁶³.

§

Dördüncü Sultan Mehmed'in 1082 H., 1671 M. senesi Ramazan ceb harçlığı olarak Divan-ı hümayûndan verilen aylığı⁶⁴.

Teslim

Hazret-i pâdişah-ı âlem-penah halled'Allahu hilâfetehu ve ebbede saltanatahu an huzâne-i âmire beray-i harçlık-ı cıyb-i şerîf vâcib-i şehri Ramazân sene 1082 fi yevmi zî'l-ka'de sene minhu hasene nakdiyye iki yüz elli bin.

Senedin üst kenarında aylığın alındığına dair Sultan Mehmed'in tuğralı zat mührü vardır.

Sultan Üçüncü Mustafa'nın (1757-1774) maaşının harem-i hümayûna teslim edilüp kendisinin aldığına dair tuğralı küçük zat mührü.

⁶² Topkapı Sarayı Arşivi 3168/10

⁶³ Topkapı Sarayı Arşivi 3168/14

⁶⁴ Başvekâlet Arşivi (Emiri tasnifi-Mühür kartonu) No. 238.

	Cedid zer-i mahbub
	Aded 95000
Harem-i hümayûna	K u r u ş
teslim olunub şerh	261250
verildi	K e s e
tuğralı mühür	522 —

Yalnız beşyüz yirmi ikibuçuk kesedir.

Beher kesesi beşer bin adet zer-i mahbub olmak üzere on dokuz kese doksan beşbin adet zer-i mahbub olmakla ikiyüz altmış bir bin ikiyüz elli kuruş eder ki yalnız beşyüz yirmi iki buçuk kese olur⁶⁵.

* * *

Dış hazine yani Maliye hazinesi tarafından İç hazineden ödünç para almak, onyedinci asrın ikinci yarısından itibaren malî darlık dolayısıyla mümkün olamamış ve Dış hazinede fazla gelir olmaması yüzünden İç hazineye birşey veremediği gibi oradan aldığı borcu bile ödeyememiştir.

Muharebelerin devamı sebebiyle parasızlık yüzünden yeni sarayın *Bodrum* ve *İfraz* hazineleriyle *Has oda* hazinesindeki altın, gümüş, bakır âvani ve mücevherat ve kıymetli eşyaya el atılmıştır. Bu hususta Topkapı sarayı arşivindeki *Harc-ı hassa* ve Hazine kethüdası defterlerinde bu hazinelerdeki eşyaların nerelere verildiğine dair bilgi vardır. Eşyaların bir haylisi para kesilmesi için Darphaneye gönderilmiştir⁶⁶. Sultan Üçüncü Ahmed Enderundaki kütüphanesini yaptırdıktan sonra oraya koyduğu kitapların isimlerini zikrederek *Bodrum* hazinesinden almıştır⁶⁷.

* * *

Dış hazinenin İç hazineden istikrazı yalnız Enderun hazinesinden borç almasıyla kalmaz. Muharebe zamanlarında eyaletlerden çıkarılan kuvvetlere göre İç hazineden verilen ödünç para ile de olurdu. Meselâ Dördüncü Murad zamanındaki İran seferinde Rumeliden Anadolu tarafına geçirilüp sevkedilecek Rumeli timarlı kuvvetlerine

⁶⁵ Başvekâlet Arşivi (Emiri Tasnifi, Mustafâ-yi Sâlis) No. 29201.

⁶⁶ Topkapı Sarayı Arşivi 20 numaralı Hazine kethüdası defteri sene 1150 ilâ 1159.

⁶⁷ *Harc-ı hassa* defteri numara 1113 varak 9 b başlar.

İç hazineden para verildiği gibi 1096 Muharrem, 1684 Ocakda Anadolu eyaleti ile Sivas, Karaman (Konya), Adana, Haleb, Maraş eyaletlerine karzan beşyüz kese verilerek aşağıda gösterildiği şekilde taksim edilmiştir:

Anadolu eyaletinde Kütahya neferen 270, Eskişehir 60, Aydın 210, Saruhan 210 bu suretle teknil sancaklardaki timarlı sipahiden nerelere ne kadar para verildiği gösterilirdi.

Keza Sivas, neferen 260, Amasya 125, Bozok 120, Çorum 120, Canik 120, Arabkir 80, Divriği 60.

Karaman, Adana, Haleb, Maraş eyalet ve sancakları da bu tertip üzere yazılmış ve Hazine kethüdası bunu Dördüncü Sultan Mehmed'e arzetmiştir⁶⁸.

Arz-ı bende-i bî-mikdar budur ki

Anadolu'da vâki' mirimîran ve mirliya kullarına karz-ı şer'iden yüzbin kuruş ve zikrolunan sancaklarda miralay ve zuama ve erbab-ı timar ve defter olduğu üzere beş bin nefer olub birbirlerinin kefaletleri ile beher nefere otuz kuruş bu cümle ikiyüz elli bin kuruş beşyüz kese olmak üzere Enderun-i hümayûn hazinesinden ihsan buyurulur ise ferman devletlû ve saadetlû sultanım hazretlerininindir.

Bunun üzerine Padişah :

Hazine kethüdası karz olmak üzere beşyüz kese teslim edesin. Defterdar Paşa'ya 3 m sene 96.

hatt-ı hümayûnunu yazmıştır.

Bunun gibi Akdenize çıkacak donanma için kürekçi ücretleri masarifine sarfedilmek üzere karzan beşyüz kese hesabıyla otuz kese verilmiştir. (12 Receb sene 1098)⁶⁹.

* * *

Sultan Birinci Mahmud (1730-1754) büyük tehlikeli durumlar ve sıkıntı içinde İran ve Nemçe seferlerini tamamlayarak boşalan hazineyi mümkün olduğu kadar doldurmağa çalışmış otuz sene kadar harpsiz geçen zamanda bir nefes alınmış ise de, pek muk-

⁶⁸ Topkapı Sarayı Arşivi 65 evrak.

⁶⁹ Topkapı Sarayı Arşivi zarf 65/9

tesit bir hükümdar olan Üçüncü Mustafa'nın (1757-1774) doldurduğu hazine kendisinin açtığı muharebe ile eridiği gibi oğlu Selim ve kızı Şah Sultan'ın doğumlarında devlet erkânı tarafından hediye edilip usulen çocukların valdelerine ait olan para ve eşyayı da sened vermek suretiyle alup sefer masarifi olarak sarfetmiştir⁷⁰.

11280 numaralı vesikada Enderun hazinesinden orduya nakden yardım hakkında 1202 C. 13 tarihli şu malûmat vardır:

“Sefer-i hümayûn levazımatına tahsisen ordu hazinesinde bulunmak için Hazine-i hümayûndan ita olunacak paranın Enderun hazinesinden çıkarılıp Bâb-ı hümayûn hazinesine teslimi ile hazine kethüdasına suret verilmesi, verilen para dört bin yüz kese idi (Top. Arşivi 11280)

* * *

D'ohsson'un kaydına göre Onsekizinci asır sonlarında Dış hazinenin İç hazineye kırk iki milyon altından ziyade borcu varmış. Bundan başka darü's-saâde ağası nezaretindeki Haremeyn hazinesine de yine Dış hazinenin birbuçuk milyon altın borcu olduğunu Türkiye İktisadî Tarihi adlı eserinde Belin beyan etmektedir⁷¹.

⁷⁰ Bais-i tahrir-i huruf oldur ki gayret-i din-ü devlet-i Aliyye ve sıyanet-i saltanat-ı seniyye-i Osmaniye için işbu binyüz seksen yedi senesine dek gerek Harem-i hümayûn ve gerek Has oda ve Enderun hazinelerinde ve gerek Topkapı ve Darphane-i âmirede mevcut ve iddihar eylediğim akçeler bilcümle masarif-i seferiye için sarf olunub gayrı akçe kalmamakla bi'z-zarure oğlumun ve kerimelerimin akçelerine muhtaç olup kerimem Şah Sultan'ın velâdeti vaktında vezir ve ricâl-i devletten gelen akçesinden ahzolunan mukataa faizinden kethüdası yedinde müctemi' olan faizlerinden işbu bin yüz seksen yedi senesine gelince dört defada üçyüz kırk kese akçesini darbhane-i âmireye nakl ve masarif-i seferiyyeye sarf eyledim. Nısfı yüz yetmiş kese eder. Vacibü'l-eda deynimdir. İnşâAllahü Teâlâ bâde'l-musalâha vakfımın der kisesi fazlasından tamamen eda ve teslim olundukda işbu temessük şak ve red oluna (Topkapı Sarayı Arşivi No. 1001) Belleten sayı 83, Şehzade Selim'in doğum parasından alınan borç senedi ve yine Belleten sayı 97 de Şah Sultan'ın doğum parasından alınan borç senedi.

⁷¹ Türkiye İktisadî Tarihi Belin (Ziya Karamürsel tercümesi) sene 1936.

